

Maria SUBI
(Universitatea de Vest din
Timi oara)

Elemente de cromatic vergilian

Abstract: Endowed with a refined sense of colour and a special attraction towards decorative beauty, Virgil creatively combines precious metals and materials in his work: gold (*aurum*), silver (*argentum*), purple (*purpura*), ivory (*ebur*), marble (*marmor*), gemstones (*gemmae*) etc. – elements which are habitually associated with the ideas of grandeur, distinction, value as well as particular colours, suggestive of chromatic connotations. These precious objects are frequently employed in garments' descriptions in the Virgilian text, as the poet depicts his heroes dressed up in purple and gold (*auro ostroque*), and adorned with gemstones (*gemmis*). The royal splendor of gold, associated with silver and purple, also makes the Virgilian interiors shine, which so offer the spectacle of a refined and sophisticated opulence. The effect of this type of terminology is particularly enhanced when it is used as lexical material for rendering portraits. Gold and silver, purple, gemstones, marble and ivory are combined in metaphorical or comparative structures of exceptional freshness and chromatic imagery, and serve to emphasise physical charms presented in encomiastic tones.

Keywords: *gold, silver, purple, ivory, marble, gemstones*

Rezumat: Înzestrat cu un sim rafinat al culorilor i cu o atrac ie deosebit pentru frumosul decorativ, Vergilius îmbin cu art în opera sa materialele i metalele pre ioase, aurul (*aurum*), argintul (*argentum*), purpura (*purpura, ostrum, murex*), filde ul (*ebur, elephantus*), marmura (*marmor, Parius lapis*), nestematele (*gemmae*) etc. – elemente ce se impun aten iei prin însu iri legate de ideea de grandoare, distinc ie, podoab , dar i printr-un colorit specific, ele fiind purt toare de sugestii cromatice. Obiectele acestea de pre se reunesc în num r mare în descrierile vestimentare din opera vergilian , c ci poetul î i zugr ve te eroii în purpur i aur (*auro ostroque*) i decora i cu pietre scumpe (*monile/ Bacatum, gemmis, iaspide fulva*). Splendoarea regal a aurului, asociat cu argintul i purpura, confer str lucire i interioarelor vergiliene, ce ofer spectacolul unei opulen e pline de elegan i rafinament. Efectul acestui tip de vocabular spore te îns mai cu seam atunci când el este folosit ca material lexical în vederea alc tuirii unor portrete. Aurul i argintul, purpura, pietrele pre ioase, marmura i filde ul se îmbin în structuri metaforice ori comparative de o prospe ime i un colorit cu totul aparte, care servesc la punerea în relief a farmecelor fizice, înf i ate în tonuri encomiastice.

Cuvinte-cheie: *aur, argint, purpur , filde , marmur , nestemate*

Înzestrat cu un sim rafinat al culorilor i cu o atrac ie deosebit pentru frumosul decorativ, Vergilius îmbin cu art în opera sa materialele i obiectele pre ioase: aurul (*aurum*), argintul (*argentum*), purpura (*ferrugo, purpura, ostrum, murex*), filde ul (*ebur, elephantus*), marmura (*marmor, Parius lapis*), nestematele (*gemmae*) etc. – „scump t i” ce se impun aten iei prin calit i legate de ideea de grandoare, distinc ie, podoab , dar i printr-un colorit specific, ele fiind purt toare de sugestii cromatice¹. Elementele acestea cu rol ornamental abund în descrierile vestimentare din opera vergilian , c ci poetul î i zugr ve te eroii în „strai de purpur i aur” (*auro ostroque*), decora i cu pietre scumpe (*gemmis*) i cu „toate r sf urile luxului”.

Astfel, printre darurile pe care Aeneas le ofer Didonei la sosirea lui în Cartagina, se num r o mantie brodat cu figuri de aur (*pallam signis auroque rigentem*), un ve mânt cu marginile brodate cu flori de acant (*circumtextum croceo velamen acantho*), un colier cu perle (*monile/ Bacatum*) i o coroan de aur cu pietre scumpe (*duplicem gemmis auroque coronam*): *Munera praeterea, Iliacis erepta ruinis,/ Ferre jubet, pallam signis auroque rigentem/ Et circumtextum croceo velamen acantho,/ Ornatus Argivae Helenae [...], matris Ladae mirabile donum;/ Praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,/ Maxima natarum Priami, colloque*

¹ Vezi în această privin Maria Subi, *Mateine*, Timi oara, Editura Universit ii de Vest, 2004, cap. „Scump t i”, p. 215 .u. De precizat c termenul „scump t i” este preluat de la Mateiu Caragiale (*Craii de Curtea-veche*).

*monile/ Bacatum et duplicem gemmis auroque coronam*² (Aen., I, 647-650, 652-655) „Mai porunce te s i se aduc / i-odoare smulse din pr p dul Troiei:/ O mantie-nchegat -n semne de-aur/ i un ve mânt esut cu-acant în juru-i./ Cu-acant g lbiu, la fa ca ofranul./ Erau podoabele Elenei, greaca [...], daruri de-a mirare./ De mum -sa, de Leda d ruite;/ i sceptrul ce-l purtase-odinioar / Ilionea, fata cea mai mare/ A regelui Priam; i colierul/ B tut cu perle; i-o coroan ,-ntreag / Din pietre scumpe, toat numai aur”³ (p. 67-68). De asemenea, Andromaca ofer troienilor la desp r ire haine brodate (*picturatas [...] vestes*) cu fir de aur (*auri subtemine*) i o hlamid frigian (*Phrygiam [...] chlamydem*), bogat ornamentat cu broderii pentru Ascanius: *Fert picturatas auri subtemine vestes/ Et Phrygiam Ascanio chlamydem, nec cedit honori/ Textilibusque onerat donis* (Aen., III, 483-485) „I-duce lui Ascanius ve minte/ Cu b t tur de-aur împistrite./ I-duce -o hlamid frigian -/ Poveri întregi de es turi alese./ Tot daruri pe m sura unui rege” (p. 154). Epitetele *picturatas (vestes)* i *Phrygiam (chlamydem)*, utilizate de Vergilius în descrierea sa, evoc un me te ug aparte, socotit de cei vechi o inven ie frigian⁴, un me te ug cunoscut i r spândit în antichitate în Babilon, Sidon, Lydia, Egipt, Grecia: este vorba de arta „broderiei manuale”, remarcabil prin compunerea i „asamblarea motivelor decorative”, ca i prin „armonizarea culorilor”, de unde i formulele *pictura in textili* („pictur în es tur”), *acu pingere* („a picta cu acul”) sau *illudere auro* („a se juca cu aurul”), folosite pentru a caracteriza această tehnic special de ornare a materialului cu figuri realizate cu fir de aur⁵.

Asemenea „rafinată crea ii de art ” textil⁶ se întâlnesc frecvent în opera vergilian , frumuse ea elementelor ornamentale din *pictai vestes, picturatae vestes, illusae auro vestes* îmbinându-se cu fastul policrom al es turilor de purpur i al podoabelor de aur, argint, filde etc. Iat-o, de pild , pe Dido, în toat „orbitoarea str lucire a straielor de parad , oriental împodobite”⁷, a a cum apare în diminea a vân torii „de gal ”, când, dup îndelungi preg tiri, necesare unei costuma ii preten ioase⁸, se ive te purtând un ve mânt de lux, din purpur sidonian , bogat brodat pe margini cu aur⁹ (*Sidonjam*¹⁰ *picto chlamydem circumdata limbo*) i prins cu o fibul de aur (*Aurea purpuream subnectit fibula vestem*), dup cum din aur îi este i cúcura (*pharetra ex auro*) i sponcile care îi prind p rul (*crines nodantur in aurum*)¹¹: *Tandem progreditur, magna stipante caterva/ Sidonjam picto chlamydem circumdata limbo;/ Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum./ Aurea purpuream subnectit fibula vestem* (Aen., IV, 136-139) „În sfâr it, înainteaz / Cu-n mare-alai de-nso itori în juru-i./ Ea poart-o hlámid sidonian / Pe poale cu-o pulpan înflorat ./ Din aur îi e cúcura, din aur/ i sponcile ce prind a ei cosi e./ Iar jos, tighelul straiului de purpur/ Se cercuie-ntr-o copc tot din aur” (p. 182).

La rândul s u, Aeneas este înf i at cu o sabie împodobit cu iaspis (*stellatus iaspide fulva*), îmbr cat

² Citatele din textul latin sunt date dup edi ia Virgile, *Oeuvres. L'Énéide*, avec une introduction biographique et littéraire, des notes critiques et explicatives, des gravures, des cartes et un index par Paul Lejay, Paris, Librairie Hachette, 1929 (Aen.) i dup edi ia Virgile, *Oeuvres*, texte latin, publiées avec une introduction biographique et littéraire, des notes critiques et explicatives, des gravures, des cartes et un index par F. Plessis et P. Lejay, Paris, Librairie Hachette, [1918] (B., G.).

³ Pentru traducerile în limba român , s-a recurs la Publius Vergilius Maro, *Eneida*, prefa i traducere din limba latin : G.I. Toh neanu, note i comentarii, glosar: Ioan Leric, Timi oara, Editura Antib, 1994 i Publius Vergilius Maro, *Bucolice. Georgice*, prefa i traducere din limba latin : G.I. Toh neanu, note i comentarii, glosar: Ioan Leric, Timi oara, Editura Amarcord, 1997.

⁴ Servius noteaz : „in Phrygia enim inventa est haec ars” (vezi *Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii Aeneidos libros I-III Commentarii*, recensuit Georgius Thilo, Lipsiae in aedibus G. Teubneri, MDCCCLXVIII, p. 426). De aici, denumirea de *phrygium opus* pentru lucr rile de acest gen (vezi Niculina Todera cu, *Poezie i art figurativ la Vergilius – Ekphraseis* –, edi ia a II-a, rev zut i ad ugit , Ia i, Editura Universit ii „Alexandru Ioan Cuza”, 2004, p. 68).

⁵ Vezi Niculina Todera cu, *ibidem*, p. 68 .u.

⁶ *Ibidem*, p. 69.

⁷ Gabriela Cre ia, în edi ia Vergiliu, *Eneida*, în române te de Eugen Lovinescu, antologie, tabel cronologic, prefa , note i bibliografie: Gabriela Cre ia, Editura Albatros, 1978, p. 74.

⁸ Vezi *ibidem*, p. 73.

⁹ Vezi Niculina Todera cu, *lucr. cit.*, p. 72-73.

¹⁰ De remarcat adjectivul *Sidonius*(3), care specific provenien a produsului (cf. i *Sidonio [...] ostro – Ciris*, 383), având totodat – în ipostaza sa de calificativ vestimentar – sensul de „purpuriu, de culoarea purpurii, ro u” (vezi J. André, *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1949, p. 103).

¹¹ În leg tur cu valoarea metonimic a termenului *aurum*, vezi Gabriela Radu, *Eneida – repertoriu lexical. Traducerea G.I. Toh neanu*, Timi oara, Editura Universit iiii de Vest, 2011, p. 44.

într-o mantie (*laena*), făcută din purpur de Tir (*Tyrioque [...] murice*)¹² și învrâstată cu fir subțire de aur (*tenui telas discreverat auro*): *Atque illi stellatus iaspide fulva/ Ensis erat Tyrioque ardebat murice laena/ Demissa ex umeris: dives quae munera Dido/ Fecerat et tenui telas discreverat auro* (*Aen.*, IV, 261-264) „E-mpodobit sabia-i/ Cu-o piatră scumpă galbenă. Pe umeri/ Îi cade-o mantie strălucitoare./ Muiat în purpur de Tir. Didona/ Îi pregătise toate-aceste daruri/ Cu fir subțire de-aur învrâstată” (p. 189). Evandru primește și el de la Anchises o hlamidă întrețesută cu aur (*chlamydemque auro [...] intertextam*), la care se adaugă o pereche de frâie de aur (*Frenaque bina [...] aurea*) și o căcură deosebit de frumoasă (*insignem pharetram*): *Ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas/ Discedens chlamydemque auro dedit intertextam,/ Frenaque bina meus quae nunc habet aurea Pallas* (*Aen.*, VIII, 166-168) „La desprindere, o căcură îmi dăde/ Frumoasă, plină cu săgeți liciene./ –o mantie cu aur învrâstată / și frâie, tot de aur, o pornește./ Pe care-acum le stăpânește Palas” (p. 389). Același strai fastuos, strălucind de purpur hispan (*ferrugine clarus hibera*) și bogat ornat cu broderii (*Pictus acu chlamydem*) îl împodobește pe chișul lui Arcens, a cărui frumusețe fizică (*Insignis facie*) este pusă în valoare de splendoarea detaliilor legate de înțeles: *Stabat in egregiis Arcentis filius armis,/ Pictus acu chlamydem et ferrugine clarus hibera,/ Insignis facie* (*Aen.*, IX, 581-583) „Era împodobit cu arme lăcșii/ Feciorul chișului lui Arcens, care./ Strălucitor în purpura hispană / Purta o hlamidă pistri brodată” (p. 456). Raportându-se la planul vestimentar, *ferrugine [...] hibera* indică originea stofei vopsite astfel – Iberia¹³, purpura aceasta iberică – menționată de Titus Livius la războinicii hispani: *Hispani praetextis purpura tunicis* (*Ab urbe condita*, XXII, 46, 6) – nefiind purpura violetă, de calitate superioară, ci purpura obișnuită, de culoare roșie¹⁴. Este vorba însă de un roșu întunecat, după cum atrage atenția și Servius: *ferrugo coloris genus est qui vicinus est purpurae subnigrae; ferrugo autem est purpura nigrior Hispana*¹⁵, un roșu sumbru a adar, amestecat cu brun și negru – culoarea proprie ruginii¹⁶.

În termeni asemănători este reprezentat Chloereus, fost preot al zeiței Cybele, a cărui figură se compune treptat, printr-un cumul de „ornamente descriptive”, care îl fac remarcat (*insignis*) de la mare distanță (*longe*) pe luptător¹⁷. Ceea ce reține mai întâi atenția este strălucirea armelor sale troiene (*Phrygiis fulgebat in armis*), precum și imaginea calului său, acoperit cu o piele cu solzi de aramă legați cu aur (*equum quem pellis ahenis/ In plumam squamis auro conserta tegebat*). Urmează amănunțite cu privire la echipamentul de luptă – purpura strălucitoare, de culoarea ruginii (*peregrina ferrugine clarus et ostro*)¹⁸, hlamida galbenă ca ofranul (*croceam chlamydemque*), cu faldurile sale fofoșite de înăuntru (*sinusque crepantes/ Carbaseos*), prinse cu o fibulă de aur (*fulvo in nodum collegerat auro*), arcul de aur pe umeri (*Aureus ex umeris erat arcus*), coiful de aur (*aurea [...] Cassida*), tunica și pulparele – ce îi acoperă picioarele, ca la barbari – brodate:

(*Pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum*): *Forte sacer Cybelo Chloereus olimque sacerdos/ Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,/ Spumantemque agitabat equum quem pellis ahenis/ In plumam squamis auro conserta tegebat./ Ipse peregrina ferrugine clarus et ostro/ Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;/ Aureus ex umeris erat arcus et aurea vati/ Cassida; tum croceam chlamydemque sinusque crepantes/ Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,/ Pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum* (*Aen.*, XI, 768-777)

„Dar iată-l pe Cloereu, ce fusese preot/ De multă vreme închinat Cibelei:/ Din depărtare îi fură privirea/ Cu fulgerarea armelor troiene./ Spumatul calului-l găsește, care/ E-acoperit cu-o piele-mpodobită / Cu niște solzi de-aramă, parcă -să pene/ și prins cu ferecături de aur./ Strălucitor la port, el strălucete-n purpur/ Ce bate-n ruginiu și tot aruncă / Din arcu-

¹² Purpura de Tir reprezintă *purpura dibapha*, o purpură vopsită de două ori, o purpură de primă calitate și cu un colorit roșu închis – vezi J. André, *op. cit.*, p. 103; cf. și Lydia Pelletier-Michaud, *Couleurs, lumière et contrastes chez les lyriques grecs et les élégiaques latins*, mémoire présentée à la Faculté des études supérieures de l'Université Laval dans le cadre du programme de maîtrise en études anciennes pour l'obtention du grade de maître ès arts (M. A.), Département des Littératures, Faculté des Lettres, Université Laval, Québec, 2007, p. 37.

¹³ J. André remarcă aici „l'indication de l'origine des étoffes ainsi teintées, l'Espagne” (*ibidem*, p. 107).

¹⁴ Vezi *ibidem*.

¹⁵ Apud J. André, *ibidem*.

¹⁶ „La couleur propre de la rouille a pour fond un rouge-brun [...], un rouge sombre mêlé de brun et de noir”, afirmă J. André (*ibidem*, p. 106). Cu privire la *ferrugo*, -inis, care desemnează inițial o „boală” a metalului – „rugină fierului” –, iar apoi s-a lărgit semantic, trecând de la materia cromatică, vezi *ibidem*, p. 105 și u.

¹⁷ Vezi Niculina Todera cu, *lucr. cit.*, p. 73-74.

¹⁸ Trebuie subliniat aici prezența lui *ostrum*, care îl completează și îl clarifică sub raport semantic pe *ferrugo* (J. André, *op. cit.*, p. 107).

lician s ge i cretane./ De aur este cucura-i pe-un um r./ De aur coiful; într-un nod de aur/ Se-adun ofr nia lui hlamid / Cu faldurile sale fo nitoare./ Din in esut ; i-s încondeiate/ Tunic i pulpare, ca la barbari” (p. 566-567).

Însemn de noble e i regalitate¹⁹ i simbol al prestigiului militar²⁰, purpura – reprezentat la Vergilius prin termeni precum *ferrugo*, *murex*, *ostrum*, *purpura*, *rubor*, *venenum* – ilustrează în plan cromatic ro ul²¹, care poate fi un ro u închis, de culoarea ruginii – ro ul purpurii iberice (*ferrugine [...] hiberna*)²², un ro u sângerieu (*sanguineo [...] ostro*), un ro u suav (*suave rubenti/Murice*) sau ro ul întunecat al purpurii feniciene (*Assyrio [...] veneno; Tyrios [...] rubores*)²³: *Pictus acu chlamydem et ferrugine clarus hiberna* (*Aen.*, IX, 582) „Str lucitor în purpura hispan / Purta o hlámid pistri brodat ” (p. 456); *Ipse peregrina ferrugine clarus et ostro* (*Aen.*, XI, 772) „Str in la port, el str luce te-n purpur/ Ce bate-n ruginiu” (p. 566); *Indum sanguineo veluti violaverit ostro/ Si quis ebur* (*Aen.*, XII, 67-68) „A a se-ntâmpl dac filde indic/ Cu purpur cineva îl umeze te” (p. 584); *Nec varios discet mentiri lana colores./ Ipse sed in pratis aries jam suave rubenti/ Murice, jam croceo mutabit vellera luto* (*B.*, IV, 42-44) „Nu va mai ti s ne-am geasc lâna/ Cu feluri de culori, c ci în livad / Î i va schimba berbecul de la sine/ Coloarea mi elor, acum pl vi e,/ Acuma de o purpur suav ” (p. 62); *Alba neque Assyrio fucatur lana veneno* (*G.*, II, 465) „Chiar dac lâna alb , ninsurie/ N-o f rbuiesc cu dresuri²⁴ feniciene” (p. 182); *Nec minor usus erit, quamvis Milesia magno/ Vellera mutantur, Tyrios incocta rubores* (*G.*, III, 306-307) „Folosul nu-i m runt, m car c lâna/ De pe n m ile milesiene,/ Cu purpur de Tir dac -i vopsit / Cu pre mai m ricel o vinzi în pia ” (p. 204). Acela i colorit este confirmat de expresiile cuprinse în *Appendix Vergiliana: purpureum [...] ruborem* (*Culex*, 395); *purpureoque rubens [...] ostro* (*Aetna*, 330); *purpura rubra* (*De rosis nascentibus*, 22). Trebuie precizat de altfel c , de i nuan ele de purpur ob inute de cei vechi erau foarte variate, mergând de la galben deschis la galben verzui, apoi la verde, verde alb strui, albastru sumbru, ro u, violet, brun sau chiar negru²⁵, termenii folosi i de Vergilius par s indice îndeob te culoarea ro ie, versurile sale incluzând doar o men iune cu privire la *Sarrano [...] ostro*, de culoare viorie²⁶ i o imagine plastic pentru *violae purpura nigrae*, care simbolizează un violet închis²⁷:

Hic petit excidiis urbem miserisque Penates./ Ut gemma bibat et Sarrano dormiat ostro (*G.*, II, 505-506) „Pierzania cet ii altu-o pune/ La cale, -a Pena ilor, s rmanii:/ S poat bea din cupe încrustate/ Cu pietre scumpe, iar apoi s doarm / În purpur fenician ” (p. 184); *Est etiam flos in pratis, cui nomen amello/ Fecere agricolae, facilis quaerentibus herba:/ Namque uno ingentem tollit de caespite silvam./ Aureus ipse, sed in foliis, quae plurima circum/ Funduntur, violae subluceat purpura nigrae* (*G.*, IV, 271-275) „Mai cre te-o floare prin p uni, plugarii/ Au botezat-o steli oar , lesne/ E de g sit, de-o cau i; dintr-o tuf / Desét întins de mlade se înal ./ Potiru-i auriu, dar în bogata/ Petalelor cunun lic re te/ Un ro u mic uniu închis” (p. 234).

Preferin a pentru *purpura rubra* se manifest în întreaga oper a poetului mantuan, culoarea vie, proprie purpurii, conjugându-se cu str lucirea stofei vopsite astfel, str lucire exprimat în crea ia vergilian prin vocabule de tipul *ardeo₂* „a str luci, a scânteia”; *clarus*(3) „str lucitor, luminos”; *effulgeo₂* „a scânteia, a str luci”; *fulgens,-ntis* „str lucitor” etc.²⁸, care înso esc termenii denumind purpura: *Tyrioque ardebat murice laena/ Demissa ex umeris* (*Aen.*, IV, 262-263)

¹⁹ „Le symbole de la pourpre est également un insigne de noblesse et de royauté” (Lydia Pelletier-Michaud, *op. cit.*, p. 31).

²⁰ *Ibidem*, p. 40.

²¹ Varro comentează cromatică purpurii, precizând c aceasta a fost descoperit de fenicieni, care au dezvoltat industria extracției ei din unele scoici de mare: *Purpura a purpura maritimae colore; Poenicum, quod a Poenis primum dicitur allata* (*De lingua latina*, V, 23, 113).

²² Vezi notele 15 i 16.

²³ Pentru *Tyrius*(3) i *Assyrius*(3) = „ro u”, vezi J. André, *op. cit.*, p. 103.

²⁴ Purpur (fenician).

²⁵ Vezi J. André, *op. cit.*, p. 92-97, 102-103, 107; cf. Lydia Pelletier-Michaud, *op. cit.*, p. 37. În tratatul s u despre arhitectură (*De architectura*, VII, 13, 3-6), Vitruvius descrie felurile nuan e de purpur : cea din Pont i Galatia – neagr (*atra*); cea din regiunile de nord-vest – vine ie (*livida*), cea din est – violet (*violaceo colore*), iar cea din regiunile meridionale – de un ro u viu (*rubra potestate procreatur*). Vezi în acest sens J. André, *ibidem*, p. 92; Neculai V. Baran, *lucr. cit.*, p. 358.

²⁶ Adjectivul *Sarranus* (3) desemnează violetul, după cum rezultă din asocierea sa cu *violae*, viorelele: *puniceae rosae luteolaeque et sarranae violae* (Columella, IX, 4, 4) – vezi J. André, *ibidem*, p. 103.

²⁷ Vezi Virgile, *Oeuvres*, texte latin, publiées avec une introduction biographique et littéraire, des notes critiques et explicatives, des gravures, des cartes et un index par F. Plessis et P. Lejay, Paris, Librairie Hachette, [1918], p. 216.

²⁸ Vezi J. André, *op. cit.*, p. 97-98.

„Pe umeri/ Îi cade-o mantie str lucitoare./ Muiat -n purpur de Tir” (p. 189); *Pictus acu chlamydem et ferrugine clarus hiberna* (Aen., IX, 582) „Str lucitor în purpura hispan / Purta o hlămid pistri brodat ” (p. 456); *Vobis picta croco et fulgenti murice vestis./ Desidia cordi, iuvat indulgere choreis./ Et tunicae manicas et habent redimicula mitrae* (Aen., IX, 614-616) „A voastre haine-s cu ofran vopsite./ Muiate-n purpur str lucitoare./ Vi-i drag trând via, v surâde/ S d n ui i; tunici cu mâneci large/ Purta i; i-n cap turban cu cordelu e” (p. 458); *Ipse peregrina ferrugine clarus et ostro* (Aen., XI, 772) „Str in la port, el str luce te-n purpur/ Ce bate-n ruginiu” (p. 566); *violae subluceat purpura nigrae* (G., IV, 275) „lic re te/ Un ro u mic uniu închis” (p. 234).

În strâns legătură cu purpura se află aurul, juxtapunerea purpurii și a aurului, extrem de sugestiv sub raport coloristic, fiind o expresie a luxului roman, pe care Vergilius îl proiectează în trecut²⁹. Ve minte de purpur brodate cu aur (*vestes ostroque auroque rigentes*) pregătite pentru Aeneas:

Tum geminas vestes ostroque auroque rigentes/ Extulit Aeneas, quas illi laeta laborum/ Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido/ Fecerat et tenui telas discreverat auro (Aen., XI, 72-75) „Ve minte două -aduce-apoi Enea./ Cu aur greu și purpur asprite./ Sidoniana Dido, dinioară / Cu degetele ei i le esuse./ Voioasă cîrtește pentru dânsul/ i-urzeala cu subire fir de aur/ O învârstase” (p.530).

Aurul și purpura, care marchează noblețea și puterea („la noblesse et le pouvoir”)³⁰, se armonizează deopotrivă cu înuta mândră a Camillei, fastul decorativ al straielor și podoabelor ei trezind uimirea și admirația mulțimii (*miratur, Attonitis inhians animis*): *Illam omnis tectis agrisque effusa juvenus/ Turbaque miratur matrum et prospectat euntem./ Attonitis inhians animis, ut regius ostro/ Velet honos leves umeros, ut fibula crinem/ Auro internectat* (Aen., VII, 812-816) „Le îndă de prin colibe, de pe câmpuri./ și tineri, și-a femeilor mulțime./ To și o privesc cu sufletul la gură / Cum trece-n purpur înveșmântat / Pe umerii cei netezi: o regină !/ Se minună de copca cea de aur/ Ce-i prinde pînă rîul” (p.371). La fel de sugestiv în planul „scumpțurilor” este imaginea semeului bidiviu pregătit pentru Dido, care, la rândul lui, apare acoperit cu valtrapuri de purpur și aur, semn al unui lux orbitor, potrivit cu rangul regal:

Ostroque insignis et auro/ Stat sonipes ac frena ferox spumantia mandit (Aen., IV, 134-135) „Stă împodobit în purpur și-n aur/ Semeul bidiviu; și-n neastâmpăr, și în mursec ză bala înspumat ” (p. 182).

Cu ajutorul purpurii (marcă de nobilitate, dar și marcă a prestigiului militar) și al aurului (simbol divin), este puternic pus în relief ideea de măreție, de grandoare, rolul purpurii și aurului desemnând culorile gloriei, ale triumfului („les couleurs de la gloire”, „les couleurs du triomphe”)³¹. În consecință, în purpur³² și aur (*auro [...]* *ostroque; Purpurei [...]* *auroque*) sunt înfățișați și strălucitori (*effulgent, corusci*) – tinerii războinici, precum și cetele peteniile otirii, care se disting în mijlocul celorlalți luptători prin îmbrăcămintea lor somptuoasă: *ipsique in puppibus auro/ Ductores longe effulgent ostroque decori* (Aen., V, 132-133) „Sunt în fața cetei pitanii sus la pupe:/ Împodobite-n purpur și-n aur./ Luceșc pînă departe-a lor ve minte” (p. 226); *ast illos centeni quemque sequuntur/ Purpurei cristis juvenes auroque corusci* (Aen., IX, 162-163) „cetele pe fiecare/ Din ei sînt însoțite și cetele otirii / De tineri încoifați, cu creste-n purpur / și cu ve minte strălucind în aur” (p. 435); *Nec non mediis in milibus ipsi/ Ductores auro volitant ostroque superbi* (Aen., XII, 125-126) „și printre mii și mii de ostași, la mijloc./ Se învârtesc cu ifos cetei pitanii./ Înveșmântați în aur și în purpur” (p. 587). Rolul militar și aurul divin se asociază – după cum s-a văzut – în vestimentația războinicilor, cele două culori combinate corespunzând puterii militare divinizate: „combinées, ces deux couleurs correspondent au pouvoir militaire divinisé”³³.

Dincolo însă de planul vestimentar, în care predomină purpura și aurul, o revărsare de metale și materii scumpe ne întâmpină în descrierea interioarelor vergiliene, după cum se poate vedea în prezentarea palatului Didonei, care oferă spectacolul unei opulențe pline de eleganță și distincție:

At domus interior regali splendida luxu/ Instruitur mediisque parant convivia tectis./ Arte laboratae vestes ostroque superbo./ Ingens argentum mensis, caelataque in auro/ Fortia facta patrum, series longissima rerum (Aen., I, 637-641) „Iar palatul-n miezu-i/ Strălucire de regească sîrbătoare./ Lăuntrul pregătindu-se de oaspeți:/ Din mândră purpur

²⁹ Vezi *ibidem*, p. 401: „L’association rouge/jaune, caractérisée surtout par la juxtaposition de la pourpre et de l’or, est un témoin du luxe romain grandissant dans les classes dirigeantes, que les auteurs projettent souvent dans le passé”. În legătură cu asocierea dintre rolul purpurii și galbenul aurului, motiv epic foarte răspândit, vezi *ibidem*, p. 347-348.

³⁰ Lydia Pelletier-Michaud, *op. cit.*, p. 68.

³¹ *Ibidem*, p. 38-40.

³² Evocat prin substantivul *ostrum*, dar și prin adjectivul *purpureus* (3).

³³ Lydia Pelletier-Michaud, *op. cit.*, p. 39.

me te ugite./ Plocate se întind; de-argint tacâmuri/ Ivescu-se pe mese; i în aur/ Sunt încrustate faptele str bune – / iraguri lungi de viteje ti ispr vuri” (p. 67); *Cum venit, aulaeis jam se regina superbis/ Aurea composuit sponda mediamque locavit./ Jam pater Aeneas et jam Trojana juvenus/ Conveniunt stratoque super discumbitur ostro* (Aen., I, 697-700) „Acolo când ajunge, i regina/ Tihnit s-a az pe-un divan de aur./ Se-ntinde pe mândre e de covoare./ La loc de cinste-n mijloc. Se-adunar / Acolo i Enea, tat l nostru./ i tinerii troieni.Ei to i se las / Pe paturi ce-s cu purpur’ a ternute” (p. 70); *Postquam prima quies epulis mensaeque remotae,/ Crateras magnos statuunt et vina coronant./ Fit strepitus tectis vocemque per ampla volutant/ Atria; dependent lychni laquearibus aureis/ Incensi et noctem flammis funalia vincunt./ Hic regina gravem gemmis auroque poposcit/ Implevitque mero pateram, quam Belus et omnes/ A Belo soliti. Tum facta silentia tectis* (Aen., I, 723-730) „La primul preget, când merindea toat / Fu strâns de pe mese, mari ulcioare/ Îi luar locul, iar b utorii/ Petrec în jurul cupelor, ghirlande./ Acuma prin palat strig ri se nal / i comesenii fac s le r sune./ Prin largile-nc peri vuind, cuvântul./ i din tavanul pardosit cu aur/ Atârncandelabrele aprinse./ Iar fachiile, cu a lor v paie./ Îving puterea nop ii. Chiar atuncea/ Regina cere-o cup , grea de aur./ Cu pietre preioase încrustat ./ Din care Belus regele i-urma ii/ Acestuia sorbiser cu to ii./ Când o umplù cu vin, intr -n t cere/ Palatu-ntreg” (p. 72).

Decora ia policrom a cur ii, str lucind de un fast regesc (*domus [...] regali splendida luxu*) este descris în detaliu: tavanul aurit, din care atârncandelabrele aprinse (*dependent lychni laquearibus aureis/ Incensi*), covoare lucrate cu me te ug din mândr purpur³⁴ (*Arte laboratae vestes ostroque*), tacâmuri de argint (*Ingens argentum*), cu sculpturi în aur (*caelataque in auro*), un pat de banchet din aur (*Aurea [...] sponda*), cu mândre scoare (*aulaeis [...] superbis*) pentru Dido i paturi de purpur (*stratoque [...] ostro*) pentru Aeneas i tinerii troieni, o cup grea din aur, încrustat cu pietre scumpe (*gravem gemmis auroque [...] pateram*), hr zit i ea reginei etc. Acumularea în num r mare a acestor lucruri de pre creeaz „un cadru de un rafinement inadecvat realit ii istorice a povestirii”, care este menit s aminteasc „luxul caselor romane contemporane poetului”, precum i „vestita opulen viitoare a Cartaginei”³⁵. Aceea i atmosfer se degaj din descrierea cur ii lui Helenus, plin i ea de „aur rii” i „regeasc pohfal ” (*Regifico luxu*)³⁶, aurul acesta (*auro [...] paterasque*), ce abund pe mesele întinse în mijlocul palatului (*Aulae medio*) – dup cum abund i în palatul Didonei – reprezentând un simbol al autorit ii, o autoritate legitimat divin, întrucât aurul caracterizeaz divinitatea³⁷:

Illos porticibus rex accipiebat in amplis;/ Aulae medio libabant pocula Bacchi/ Impositis auro dapibus paterasque tenebant (Aen., III, 353-355) „Sub largile-i portice/ Helénus regele-i prime te. Iat :/ În mijlocul palatului, la mas ./ Sorbind din cupe vin, printre bucate/ În talgere de aur rânduite./ La zei închin cuvenitul paos” (p. 147).

Extrem de sugestiv în zuger virea interioarelor, colorate de penelul artistului în aur, argint i purpur , vocabularul „scump t ilor” vergiliene î i spore te cu osebite efectul atunci când este întrebuinat ca material lexical în vederea alc tuirii unor portrete. *Argentum* (argintul), *aurum* (aurul), *ebur* (filde ul), *gemma* (nestemata), *ostrum* (purpura) i *Parius lapis* (marmura) se îmbin în structuri metaforice ori comparative de o prospe ime i un farmec cu totul aparte. Raportându-se la elemente concrete, din sfera produselor de lux, care atrag aten ia prin varietatea lor cromatic , dar i prin alte însu iri – precum mândre e, „bog ie, str lucire [...], valoare”³⁸ –, descrierea dobânde te accente picturale i sluje te la punerea în relief „a frumse ilor haruri”, înf i ate în tonuri encomiastice.

Semnificativ în această privin este imaginea lui Aeneas, a c rei compunere aminte te figura lui Ulysses, a a cum este prezentat eroul homeric la întâlnirea sa cu Nausicaa:

„ i îl f cu s arate fiica lui Zeus, Athena./ i mai m re la vedere, mai plin, iar din cre tetu-i, plete/ Doar cârlion i îi curgeau, de p rea hyacinthul în floare./ Tocmai cum aur pe-argint, pe deasupra, un me ter de vaz / Toarn , precum înv atu-l-au bine Hefaistos i-Athena./ Cu felurit me te ug de-mpline te lucr ri negrite./ Tot astfel ea îi turn har pe cre tet i umeri – minune!”³⁹.

Dar, în vreme ce Homer recurge doar la compara ia cu aurul i argintul⁴⁰ pentru a sublinia farmecul briant

³⁴ Gabriela Radu remarc gruparea acestor lexeme într-un registru „solemn, regal” (*ibidem*, p. 37).

³⁵ Gabriela Creia, *ibidem*, p. 21.

³⁶ Aen., VI, 605.

³⁷ Vezi Lydia Pelletier-Michaud, *op. cit.*, p. 30-31.

³⁸ Vezi observa iile lui G.I. Toh neanu în leg tur cu substantivul *aur* (*Dincolo de cuvânt. Studii de stilistic i versifica ie*, Bucure ti, Editura tiin ific i Enciclopedic , 1976, cap. *Sinonimia unor epitete cromatice în poezia lui Eminescu*, p. 146).

³⁹ Homer, *Odysseia*, traducere în hexametri, cu o postfa , o bibliografie esen ial i indici de Dan Slu anschi, [Bucure ti], Paideia, [1997], p. 97-98.

⁴⁰ Vezi Niculina Todera cu, *lucr. cit.*, p. 20.

al personajului său, poetul latin folosește, în același scop, un registru mult mai amplu. În acest registru al limbajului figurat vergilian, se înscriu *purpureum*, *ebur*, *argentum*, *Parius lapis* și *aurum* – termeni care sugerează culoarea și strălucirea specifică purpurii, fildeului, argintului, marmurii și aurului, dar care au și un pronunțat sens laudativ, derivat din marea valoare atribuită acestor materiale foarte scumpe și foarte prețuite⁴¹. Rezultatul utilizării lor nu este prin urmare un simplu portret, ci un ditiramb închinat perfect iunii masculine întruchipate:

Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit, / Os umerosque deo similis; namque ipsa decoram / Caesariem nato genetrix lumenque juventae / Purpureum et laetos oculis afflarat honores: / Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo / Argentum Pariusve lapis circumdatur auro (Aen., I, 588-593) „La față și la boi cu un zeu asemeni / Rămâne Enea-n limpede lumină / Strălucitor. Căci Venera, ea însuși / Suflase peste-al ei fecior podoaba / -a pletelor, -a tinereii-n floare, / Lumină bujorie și o slavă / De-ademenire plină. Se întâmplă / Așa când fildeul se împodoabe / De iscusita mețurilor mâni / Sau când argintul, marmura de Paros / Cu aurul roșu cat se învrâstează ” (p. 64-65).

Fără îndoială, cântecul farmecelor fizice ale lui Aeneas, care se dezvoltă în întreaga lor splendoare (*claraque in luce refulsit*), Vergilius enumeră chipul și statura asemănătoare toare cu ale zeilor (*Os umerosque deo similis*), podoaba purpurii (*decoram / Caesariem*) și farmecul ademenitor al privirilor (*laetos oculis afflarat honores*). Menționat într-un asemenea context, epitetul *purpureus*(3) – aflat simbolic într-un raport strâns cu un cuvânt desemnând „l'écilat”⁴², strălucirea (*lumen*) – marchează metaforic rumeneala tinereții, vigoarea unui corp strălucind de sănătate, frumoasă ea eclatantă la individului aflat în primăvară vieții: „*Purpureus* marque l'écilat vermeil de la jeunesse, du teint, la beauté éblouissante”⁴³ (*lumenque juventae / Purpureum*). Spre a întregi imaginea tipului de frumoasă ideală („beauté idéale”) – tipul aheean blond, cu piele albă, preluat de epopeea latină din poemele homerice și folosit curent în cazul zeilor și eroilor⁴⁴ – artistul asociază roșul *purpureum* cu albul tenului, un alb raportat comparativ la albul lucios al fildeului (*ebori*), căruia îi se adaugă albul argintiu și albul marmoreu (*Argentum Pariusve lapis*). Încercând să realizeze o descriere cât mai sugestivă, suita de comparații are menirea de a intensifica la maximum culoarea albă, plasticizând-o, dar și de a învâli într-o lumină magnifică această remarcabilă „peinture du corps masculin”⁴⁵: *Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo / Argentum Pariusve lapis circumdatur auro*. Albea corporală a viteazului Aeneas, celebrată în hexametria vergilieni, se însoțește – după cum s-a văzut deja – cu purpurul galben: *flavum aurum* reprezintă, la figurat, auriul strălucitor al pletelor (*flavo / Argentum Pariusve lapis circumdatur auro*)⁴⁶, culoare preferată din rațiuni estetice⁴⁷ și caracteristică zeilor și

⁴¹ Vezi comentariul lui J. André cu privire la *purpureus* și *aureus* (*op. cit.*, p. 97-98, 102, 155-156).

⁴² J. André semnaleză raportul strâns ce se stabilește între termenii marcând strălucirea și termenii ce reprezintă purpura: „Les termes marquant l'écilat sont en rapport étroit avec *purpura*, *ostrum* et *murex*” (*ibidem*, p. 97).

⁴³ *Ibidem*, p. 261. Cf. și *ibidem*, p. 98. Lydia Pelletier-Michaud remarcă că „purpuriul evocă ardoarea, splendoarea, forța a vârstei: „la couleur pourpre [...] symbolise en même temps l'ardeur, la splendeur, la force de l'âge” (*op. cit.*, p. 135).

⁴⁴ Este vorba de „un choix délibéré du type achéen blond s'opposant au type brun des populations antérieures soumissives. Ce type de beauté idéale [...] a pu demeurer comme une modèle” pentru epopeea latină, „où il était courant pour les dieux [...], les héros” (J. André, *ibidem*, p. 326-327). Deși albea tenului și pletele blonde nu erau specifice unei rase cu purul negru, cum era îndeobște cea latină, ele reprezentau un model impus prin imitație, gustul epocii și tendința generală a poeziei, care au contribuit astfel la crearea unui tip ideal: „L'imitation, le goût de l'époque et la tendance générale de la poésie auraient ainsi contribué à créer un type idéal” (*ibidem*, p. 327). Tipul acesta îl recrează și Vergilius în opera sa, fiindcă este vorba de oameni, fiindcă este vorba de zei.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 325.

⁴⁶ Imaginea purului de aur, imagine „raportabilă la un anumit ideal de frumoasă feminină” (G.I. Toh neanu, *lucr. cit.*, p. 142), dar și masculină, apare – frecvent – și în poezia eminesciană: „și de-a soarelui căldur / Voi fi roșie ca mărul, / Mi-oi desface de-aur purul, / Să-și astup cu dansul gura” – *Floare albastră*; „Căci din patru prieteni împărași și împărătese / Au venit ca să serbeze nunta gingașă ei mirese / Fei-frumoși cu pur de aur, zmei cu solzii de oțel, / Cititorii cei de zodie și galnicul Pepele” – *Călin (file din poveste)*; „Părea un tânăr voievod / Cu pur de aur moale, / Un vânt giulgi se-ncheie nod / Pe umerele goale” – *Luceafărul*; „Când ai tătu cât simțirea și iprivirea-nduioată / Cât te face de plăcut și de demn de iubit, / Tu ai râde printre lacrimi și-ai ascunde negrele / În *cosi* a ta de aur față și dulce și ireat” (*De ce s'omori tu?*); „și nu te temi că aurul din plete-și / Se va topi în stele – și că purul / Amestecat cu ele-ar străluci / În noaptea-albastră a acestei lumi” – *Odin în Poetul*; „Peste podul cel ure, zâna Dochia frumoasă / Trece împletindu-și purul cel de-auree mătăsură / Albă și căzând pe noaptea, corpul-nalt e mlădiuț, / Aurul pletelor strecoară prin mânălele de ceară / și prin haine argintoașe străbat membrele-și uitate / Abia podul îl atinge mici picioarele-și de om” – *Memento mori (Panorama de ert ciunilor)*; „Mândra capu-n mână și-ascunde // și-apoi și-ascunde-n perini, / Într-un col al soferoșilor / Aurul moale se desface, / Curge pe grumazul alb” – *Am pus sofa la fereastră*; „și-astăzi tu de bunăvoie / Fericit și-n brae și-căzi-mi / Capul tău scaldat în aur / De-al meu umăr tu îl razimi” – *Ah, cerut-am de la zodie*; „De-aur mi-erău pletele / și le-mpleteau fetele, / Rumânca un bujor, / Eram dragă tuturor” – *Povestea Dochiei și ursorilor*; „și-n fereastră, ca-ntr-un prag, / Se arată nalt și drag, / Cu pur lung de aur

zei elor, precum și eroilor homerici, care i-au servit drept model lui Vergilius⁴⁸.

Bibliografie

- André, J., *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1949.
- Baran, Neculai V., *Les caractéristiques essentielles du vocabulaire chromatique latin (Aspect général, étapes de développement, sens figurés, valeur stylistique, circulation)*, in *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, Berlin, New York, Walter de Gruyter, 1983.
- Homer, *Odysseia*, traducere în hexametri, cu o postfață, o bibliografie esențială și indici de Dan Slușanșchi, [București], Paideia, [1997].
- Pelletier-Michaud, Lydia, *Couleurs, lumière et contrastes chez les lyriques grecs et les élégiaques latins*, mémoire présenté à la Faculté des études supérieures de l'Université Laval dans le cadre du programme de maîtrise en études anciennes pour l'obtention du grade de maître ès arts (M. A.), Département des Littératures, Faculté des Lettres, Université Laval, Québec, 2007.
- Radu, Gabriela, *Eneida – repertoriu lexical. Traducerea G.I. Tohneanu*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2011.
- Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii Aeneidos libros I-III Commentarii*, recensuit Georgius Thilo, Lipsiae in aedibus G. Teubneri, MDCCCLXVIII.
- Subi, Maria, *Mateine*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2004.
- Todera cu, Niculina, *Poezie și artă figurativă la Vergilius – Ekphraseis* –, ediția a II-a, revizuită și adăugită, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2004.
- Tohneanu, G.I., *Dincolo de cuvânt. Studii de stilistică și versificație*, București, Editura științifică și Enciclopedică, 1976.
- Vergilius Maro, Publius, *Eneida*, prefață și traducere din limba latină : G.I. Tohneanu, note și comentarii, glosar: Ioan Leric, Timișoara, Editura Anteb, 1994.
- Idem, *Bucolice. Georgice*, prefață și traducere din limba latină : G.I. Tohneanu, note și comentarii, glosar: Ioan Leric, Timișoara, Editura Amarcord, 1997. Idem, *Eneida*, în românește de Eugen Lovinescu, antologie, tabel cronologic, prefață, note și bibliografie: Gabriela Creția, Editura Albatros, 1978.
- Idem, *Oeuvres*, texte latin, publiées avec une introduction biographique et littéraire, des notes critiques et explicatives, des gravures, des cartes et un index par F. Plessis et P. Lejay, Paris, Librairie Hachette, [1918].
- Idem, *Oeuvres. L'Énéide*, avec une introduction biographique et littéraire, des notes critiques et explicatives, des gravures, des cartes et un index par Paul Lejay, Paris, Librairie Hachette, 1929.

moale/ și cu ochii plini de jale./ Trestia l-încununează / Hainele îi scânteiază / Haine lungi și străvezii./ Pare-un mort cu ochii vii” – *Peste codrii sta cetatea...*; „, Păru-i galben abia cre / Peste tâmpile-i stă răzle / Dându-i multe frumuseți / și trecând pe după tâmpile/ Umerii cu aur împle./ Umeretele și spinarea/ și întregă ar tără” – *Mii de stele... dulce sar*.

⁴⁷ J. André, *op. cit.*, p. 353. Cât despre moda părului blond la cei vechi, mod reflectată și în literatură, vezi *ibidem*, p. 156, 327.

⁴⁸ Vezi *ibidem*, p. 326-327. Cf. și J. Clarke, apud Lydia Pelletier-Michaud, *op. cit.*, p. 102.